

kåserar om trots dess svårgeomträngliga virrvarr av händelser och personer. Något störande är författarens försiktiga hållning till mycket av den äldre historiedokumentationen. Nilzén omfattar uppenbarligen inte alla de schabloner kring frihetstiden som Malmström har uppfunnit – till exempel att Horn var en rationell freds-älskare och Gyllenberg en irrationell krigshetsare – men vågar sig ändå inte på någon nytolkning. I stället nöjer han sig med att ställa frågor eller sätta begreppen inom citationstecken. Här hade boken vunnit mycket på om Nilzén vågat gå lite längre än han nu gjort, i synnerhet som författaren utlovat en nydanande bild av Gyllenberg. Egentligen är väl det enda nya i presentationen av Gyllenberg att han lyfts fram i monografi-form med sitt namn i titeln.

Slutomdömet är trots allt positivt. Boken är sakligt skriven, men bra och lättläst. Någonstans berövas man dock själva biografiobjektet och jag har en känsla av att den här levnadsteckningen inte kommer att tilltala så många utanför de akademiska leden. Jag hade gärna sett att Nilzén försökt sig på en djupare beskrivning av Gyllenberg som person och på fler plan än det rent politiska. Boken är rikt illustrerad med porträtt av diverse fryntliga perukherrar och har en användbar förteckning med korta biografiska notiser om många av de i boken förekommande figurerna.

Oskar Sjöström

Patrik Winton, *Frihetstidens politiska praktik. Nätverk och offentlighet 1746–1766*, Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Historica Upsaliensia 223. Uppsala: Historiska institutionen, 2006. (363 s.)

Gångse framställningar av frihetstiden har gjort gällande att politiken då organiserades inom ramen för ett framväxande parlamentariskt system i vilket två breda grupperingar, hattar och mössor, var de centrala aktörerna och därmed spelade en avgörande roll för politikens former och utfall. I vilken mån Sverige under perioden erhöll ett regelrätt partisystem har varit omtvistat; bedömningarna har i stor utsträckning bestämts av hur man har valt att definiera »partier». En springande punkt har varit om det frihetstida politiska systemet kan sägas ha karakteriserats av *partilänkande* organisationer med tongivande inflytande över frågor om statsfinanser och utrikespolitik.

Sverige hade under perioden förvisso ett politiskt system baserat på ståndrepresentation, inte partitillhörighet. Den historiska partiforskningen kan betraktas som en kritik mot forskning som tar detta slags representation för given och som betraktar systemet som i grunden statiskt. Det fanns emellertid andra ständsöverskridande organisationer och identiteter än de partibaserade grupperna. Såväl inom som mellan de fyra riksstånden fanns realiserade och orealiserade försök till alternativa organisationer och identifieringar. Inom adeln fanns olika grupper med vitt skilda politiska åskådningar i centrala frågor. De lägre grupperingarna hade ofta mer gemensamt med andra stånd än med det egna. Ståndssystemet utmanades också av ekonomiska och sociala förändringar vilka efterhand gjorde det allt mer otidsenligt. Inte minst den inflytelserika och växande kategorin ofrälse ståndspersoner signalerade systemets otillräcklighet.

Under frihetstidens sista skede sjesattes också ett antal (på kort sikt misslyckade) försök att, inom ramen för ett reformerat privilegiesystem, stöpa om den politiska ordningen. Bland annat sökte de ofrälse stånden sig samman för att på så sätt skapa en effektiv motvikt till adeln. I dessa försök hamnade prästeståndet i en prekär situation: dess högre segment hade en socialt och materiellt gynnad ställning medan dess lägre strata hade mer gemensamt med bönder och borgare. Ståndets tvehägsenhet bidrog till att ståndrepresentationen fortlevde trots starka yttringar till förmån för ett tvåståndssystem (ofrälse och adel) vid tiden för Gustav III:s troninträde. I övrigt kan noteras att helt andra sätt att kategorisera befolkningen – exempelvis genom Tabellverkets alltmer sofistikerade kartläggningsarbete – samexisterade med ständsberoende kategoriseringar av den politiska nationen. Den eventuella rollen för de frihetstida partibildningarna i denna förändringsprocess av den politiska praktiken ter sig alltså outredd.

I avhandlingen *Frihetstidens politiska praktik. Nätverk och offentlighet 1746–1766*, lämnar historikern Patrik Winton ett viktigt bidrag till forskningen om den frihetstida politiska ordningens utveckling. Han fokuserar dels på förändrade omständigheter, dels på förändrade sätt att organisera det politiska livet. Undersökningen omfattar tjugooårsperioden 1746–1766 och hans särskilda intresse rör den politiska organiseringen av prästeståndet, ett stånd som normalt inte står i forskningens centrum. Avhandlingen är ett gediget empiriskt arbete som, utan att frågor och resultat formuleras

polemiskt, har udden riktad mot de enklare varianterna av ovan nämnda »parti»-tes. Kanske får analysen av partiforskningstraditionen och dess brister en onödigt undanskymd plats.

Avhandlingen kan placeras i traditionen efter Fredrik Lagerroth, som med sin banbrytande avhandling *Frihetstidens författning* (1915) ville bryta med den dominerande tradition som nedsablat frihetstiden som partikåbllets opatriotiska tidevarv. Det var en bild som med stor framgång hävdats av Gustav III och hans propagandamakare inför, under och efter statskuppen 1772. Hos Lagerroth blev frihetstiden i stället det demokratiska Sveriges första guldålder. Wintons särskilda bidrag i det sammanhanget är att han detaljerat och på elegant prosa visar hur de politiska strategierna inom ett politiskt stånd förändrades och hur dess arbete gick i en allt mer protodemokratisk riktning, med fokus på offentlighet, upplysning och transparens.

Undersökningens empiriska fokus ligger på prästernas mobilisering avseende ekonomisk politik, särskilt frågor kring bankens och dess företrädares roll. De viktigaste slutsatserna rör dels hur den kyrkliga politiska organisationen förändrades under frihetstiden, dels hur en praktik baserad på korrespondens och möten inom ståndet (nätverk) kompletterades med en praktik baserad på mediernas redskap och logik (offentlighet).

Wintons undersökning visar på imponerande kunskaper, tydliga syften, klara resonemang och ett skickligt arbete med källmaterialet. Boken är också värdefull genom att den bygger på ett teoretiskt perspektiv som, enligt författaren, inbegriper en kombination av å ena sidan nätverksanalys och sociabilitet, å andra sidan det slags kontextuella idéhistoria som förknippas med Quentin Skinner och Cambridgeskolan. I de empiriska delarna är det dock nätverksanalysen – snarare än det idéhistoriska – med fokus på begreppsförändring, språkliga konventioner och ideologiproduktion, som dominerar. I sin empiriska form blir nätverksperspektivet – som väntat och helt legitimt – övervägande personhistoriskt i den mening att en politisk aktör beskrivs i termer av sin utbildning, karriär, familjerelationer, vänskapsband, korrespondentkrets och så vidare. Avhandlingen blir därmed, utöver mycket annat, ett värdefullt biografiskt inriktat verk där persongalleriet beskrivs i ljuset av den politiska och sociala utvecklingen under en viss period. Samtidigt kan det personhistoriska detaljarbetet i vissa avsnitt bli något av en prövning för läsare med större intresse för praktiker, organisering och identitetsfrågor än för varje specifik aktörs liv och leverne.

Winton utvecklar i inledningen ett internationellt perspektiv – med särskild uppmärksamhet på Storbritannien och dess 1700-tal – som också återknyts till mot slutet. Även om detta faller bort något i den löpande framställningen ter det sig som ett givet (och givande!) ämne för vidare forskning.

Vad gäller den kyrkliga organisationen fokuserar Winton särskilt på vad man kan kalla de interna nivellerande eller demokratiserande tendenserna inom prästeståndet som politisk organisation. Inom ramen för prästernas för-offentliga organisering kombinerades formaliserade institutioner (t.ex. präst- och kontraktsmöten) med mer informella interaktionssätt (t.ex. brevskrivning och middagar) för att strukturera ståndets arbete på regional och nationell nivå, inte minst avseende biskops- och riksdagsmannaval. En viktig aspekt i det sammanhanget är hur enskilda präster, för att främja kyrkliga och politiska karriärer, sökte stöd inte bara inom den kyrkliga ledningen utan även hos personer utanför ståndet, exempelvis bland riksråd och hovfolk. En politisk organisation som traditionellt byggde på en inom stiftet utarbetad hierarki blandades således upp med inflytande utanför kyrkan, med den konsekvensen att såväl kyrkliga tjänstemän inom stiftet som aspirerande riksdagsmän blev beroende av horisontella lojalitetsband. Ytterligare en tongivande förändring var att beslutsprocessen blev mer horisontell. Från riksdagen 1755–1756 fick kyrkoherdarna rätt att medverka i beslut om ledamöternas tillträde till ståndet, liksom i val av representanter till utskott och deputationer. Dessa rättigheter hade tidigare endast tillkommit biskopar och superintendenter. Under riksdagarna 1760–1762 och 1765–1766 ökade kyrkoherdarnas och kaplanernas inflytande både inom ståndet och inom centrala politiska organ såsom deputationer och utskott, däribland det sekreta. Prästeståndets politiska praktik kom på detta sätt att uppluckras i flera dimensioner. Analytiska begrepp som individualisering och sekularisering torde kunna belysa förändringen ytterligare.

Winton påpekar att för mobiliseringsprocessen var personliga band viktigare än ideologi. Prästerna organiserade sig som privatpersoner snarare än som politiska aktörer och utompolitiska intressen som kultur och vetenskap var tillsammans med släktskap och personliga förbindelser länge viktigare än ideologi. Men från och med riksdagen 1760–1762 började, enligt Winton, »det politiska innehållet [bli] allt viktigare för att mobilisera och koordinera politiska handlingar»

(s. 246). Under riksdagen 1765–1766 skedde ytterligare en skiftning, i och med att prästernas politiska mobilisering påverkades av idéer som cirkulerade i den politiska pressen och »bland allmänheten» (s. 293). Huruvida även politikens innehåll eller ideologiska riktning – till exempel inom den ekonomiska politiken eller kring principalatsfrågan – på ett mer fundamentalt plan påverkades av de förändrade praktikerna under perioden 1746–1766 faller inte inom ramen för Wintons studie, men sådana frågor torde utgöra ett naturligt nästa steg i forskningen. Sådana studier kunde med fördel göra en tydligare metodologisk koppling till den i avhandlingen underordnade frågan om begreppslig-språklig – och i enlighet med Cambridgeskolan därmed också ideologisk – förändring. Existerande och kompletterande forskning kring hur exempelvis begreppet »allmänheten» användes och värderades av frihetstidens präster kunde ha belyst förändringsprocessen ytterligare. En relaterad fråga om relationen mellan mobilitet, mobilisering och ideologisk förändring rör det faktum att prästeståndets elit så att säga förskingrades i och med dess söners adlande. Påverkade flödet från prästestånd till adelsstånd den ideologiska riktningen inom respektive stånd?

Vad gäller frågan om en övergång från mobilisering genom (personliga) nätverk till mobilisering genom offentliga media visar Winton på en förändring under den tjuogoårsperiod som behandlas. Förändringen, som framför allt inbegrep en breddning av deltagandet i de politiska diskussioner som en mer idébaserad offentlig opinionsbildning medförde, innebär enligt Winton att man på goda grunder kan ifrågasätta det partipolitiska perspektiv som utgör avhandlingens kritiska fokus. Winton påpekar i det sammanhanget att de präster han analyserat – och de är många till antalet – inte karakteriserade sig själva såsom anhängare till ett visst parti, utan snarare som medlemmar i nätverk och, från och med 1760–1762, allt mer som företrädare för olika idéer och uppfattningar för vilka stöd söktes bland »allmänheten». Forskningen om frihetstidens sista år har påvisat att ordet »parti» var ett negativt laddat begrepp ägnat att demonisera motståndare. Det användes även för att nedvärdera det frihetstida politiska systemet som helhet, genom att beskriva ett slags splittarat och ineffektivt system som åtminstone delvis kan förknippas med det republikanskt-demokratiska. Antiparlamentarisk kritik av detta slag är ett återkommande tema i den anti-demokratiska idéhistorien, från Hobbes i mitten av 1600-talet – under det engelska

inbördeskriget – till Carl Schmitt under Weimarrepublikens sista år. För svenskt vidkommande blir kritiken särskilt tydlig i den gustavianska retoriken kring statskuppen 1772, vilken resulterade i en radikal åtsnörning av den offentliga politiska diskussionen, ett förbud mot att använda ordet parti över huvud taget samt givetvis en försvagad ställning för riksdagen. Som noterades inledningsvis iscensattes även en systematisk beskrivning av frihetstiden som partistridernas tidevarv, en beskrivning som därefter sysselsatte flera generationer av politiker, författare och historiker. Patrik Wintons avhandling är tvivelsutan ett viktigt bidrag till historieforskningens empiriska analyser av frihetstiden som politiskt experiment.

Peter Hallberg

Jakob Christensson (red.) *Signums svenska kulturhistoria. Gustavianska tiden*, Stockholm: Bokförlaget Signum, 2007. (515 s.)

I Signums svenska kulturhistoria har turen nu kommit till den gustavianska tiden. Flertalet författare ägnar sig även åt det tidigare 1700-talet, och några har ansett sig föranledda att inleda med tillbakablickar på svenskt och europeiskt 1600-tal.

Bokens femton författare – Margareta Björkman, Carolina Brown, Jakob Christensson, Marie Clark Nelson, Jan Garnert, Eva Haettner Aurelius, Rainer Knapas, Anne Marie Leander Touati, Bo Lönnquist, Ingemar Oscarsson, Jessica Parland-von Essen, Kristiina Savin, Henrika Tandefelt och Andreas Önnersfors – ger genomgående läsvärda artiklar inom sina respektive forskningsfält. Bland titlarna återfinns sådant som sedan länge tillhör bilden av epoken: den engelska parken, romanläsningen eller en ny syn på barnet och barndomen. Ämnen som »Kärlek, kön och sexualitet» eller »Mode och skönhet» ter sig tydligt trendriktiga medan andra, som »Ljus och mörker», ger insikter av mer ovanligt och påtagligt slag.

Till de mest läsvärda artiklarna hör Henrika Tandefelts om den politiska kulturen och Jakob Christenssons om skvaller och rykten. Båda är också i högsta grad relevanta för varandra. Till förtjänsterna hos Tandefelt, Ingemar Oscarsson, Carolina Brown med flera hör deras vilja att förstå och förklara utifrån tidens och människornas egna värderingar och förhål-